

Csapody Miklós

A POÉTIKUS ÉS A POLITIKUS VILÁG

– Markó Béla, a kezdet, a kitérő és az egyenes –

1989 földrengésszerű történelmi eseményei Európa keleti felén tízmilliók, nemzetek, országok sorsát változtatták meg. A diktatúra bukása Markó életében is váratlan fordulatot hozott. Éppolyan hirtelen, mint tízmilliókéban, mégis sokkal mélyrehatóbban, új korszakot nyitva bő fél évszázados alkotópályáján és az erdélyi magyarság ma már több mint százéves kisebbségi történetében. A változásnak nem szemlélője volt, mint aki tudja, hogy történelmet él át, mégsem részese az eseményeknek, hanem sokakkal együtt előkészítője, az erdélyi magyarság 18 éven át négyszer újraválasztott politikai vezetőjeként közössége sorsának, majd egy egész ország jövőjének alakítója. A nemzeti közösség érdekképviselőjének két világháború közti múltjából Bethlen György és Bánffy Miklós „hivatali utóda”, aki Kós Károly öröksége mellé a szabad nemzeti önrendelkezést és Európát választja a „különlétek együttléte” történelmi konfliktusának feloldására. Reálpolitika, ambiciózus vezetés, kiegyensúlyozott karakter, kompromisszumkészség, komor tekintély és „korszerűtlen”, előbb látomásos, majd mindinkább filozofikus költészet, „Köbe vésett gyöngéd mondatok”?¹ Az életmód és a pályáiv gyökeres megváltozása fordulatot hozott-e az életmű alakulásának egyenes vonalában is? Megbicsaklás volt, vagy pályamódosítás? 1989–90 és a rá következő negyedszázados kitérő kétségtelenül mindent felforgató változást hozott egész életformájában. Ám ami a költő gyarapodó élmény- és formavilágát, lírájának kezdettől kísérletező belső természetét és az esszéíró demokratikus nemzeti (transzszilván) beállítottságát illeti, az alkotó útvonala egyenes irányú maradt, miközben a boldog folytatás felszabadult művészi kalandja átmenetileg szünetelt, mert bizonytalan időre maga az alkotó függesztette fel. Ígéretes belépés az irodalomba a pálya kezdetén, kilépés az irodalomból egyik napról a másikra, bő tíz év elteltével

1 Végel László: Akiktől nem kérnek bocsánatot. [A költő visszatér]. *Családi Kör*, 2013. máj. 9. 3. p.

könnyed visszalépés a felfüggesztés visszavonásával? Ha Markó 2016 utáni újrakezdése nem is volt olyan zökkenőmentes, mint ahogy vers- és esszékönyveinek szakadatlan gyarapodása láttán feltételezhető, voltaképpen nem volt más, mint visszatérés az alkotó természetes életformájához, az egyenes folytatása, az önként megszakított folytonosság helyreállítása; „az átpoetizált világ ezerszer többet ér, mint az átpolitizált”.²

GYERMEK- ÉS KAMASZKOR

1951. szeptember 8-án született Erdély legkeletibb csücskében, a felső-háromszéki Kézdivásárhelyen. Apja, idősebb Markó Béla agrár-mérnök-tanár, első generációs értelmiségi, anyja Bedő Berta, lánykorában postatisztviselő, majd háztartásbeli. Nagyszülei mindkét ágon székely földművesek voltak. A 15. század elején vásározóhelyként, kézművesek településeként létrejött, Markó gyermekkorában alig 8 ezer lakosú színmagyar kisváros gazdag iparoshagyományával, jellegzetes századfordulós polgári környezetével és a természet közelségével „rossz korban jó gyermekkor” biztonságos színhelyül szolgált a kiegyensúlyozott, törekvő, kezdetből költőnek készülő fiú számára.³ Otthonról „azt kaptam, különösen édesanyámtól, hogy a versben benne van az élet esszenciája”.⁴ Kézdivásárhelyen, ahol „először voltam jó és először gonosz, először szerelmes és először gyűlölködő, és először megalázott, ott írtam először verset”, amúgy is „már megtörtént velem az egész életem, azóta ismétlődik minden”.⁵ Az „urbánus gyermekkor” a városias közérzet mellett „egyfelől a mohó megismerést, a csillapíthatatlan könyvéhséget, a sebesen gyarapodó tudást jelentette számomra is, másfelől viszont a folyamatos veszteséget, hiszen egy idő után szinte napról napra fogyatkozott a magyar nyelv körülöttünk.”⁶ Amikor ugyanis a Magyar Autonóm Tartomány megcsonkításával az '56-os forradalom egyik következményeként létrehozták a Maros-Magyar Au-

2 N[agy] M[iklós] K[und]: Autonóm hólabda [ankét]. *Korunk*, 2000. 1. sz. 37. p.

3 Az RMDSZ új elnöke. Curriculum vitae. *Erdélyi Figyelő*, 1993. 2. sz. 2. p.; Markó Béla: Önéletrajz. *Napút évkönyv*, 2021. (1). 131. p.; Fekete Vince: „Mi csak postások vagyunk...”. *Székelőföld*, 2013. 11. sz. 105. p.

4 Tóth István Gábor: „Csak lépek verslábtól verslábig”. *Új Könyvpiac*, 2019. 9. sz. 14–15. p.

5 Markó Béla. Egy nemzedék önmagáról. [Mikó Ervin interjúiból]. *Utunk*, 1987. jún. 26. 4. p.

6 Vörös István: Beszélgetés Markó Bélával. *Vigilia*, 2023. 1. sz. 62. p.

tonóm Tartományt, az etnikai arányok megváltoztatását, a magyarság meggyengítését célzó közigazgatási átszervezéssel 1960-ban a Székelyföld délkeleti részét, Kézdivásárhelyt is Brassó tartományhoz csatolták. Nehéz volt „megérteni és elfogadni is, hogy amikor teljesen magyar környezetben születtünk és nőttünk föl, hogyan van az, hogy lassan eltűntetik körülöttünk a magyar nyelvet, lassan-lassan elsorvadnak a magyar iskolák. Ez folyamatos, indulatot, dühöt, haragot jelentett” – ez ösztönözte a cselekvő politikai részvétel vállalására, ez a szándék vezetett az RMDSZ létrejöttéhez is.⁷

Amikor még nem ismerte a betűket, anyja Arany Jánost olvasott neki,⁸ apja pedig, aki eleinte orvosnak szánta,⁹ mindent megtett, hogy „pennaforgató legyen belőle.”¹⁰ Első olvasmányai Arany-balladák, Benedek Elek-, Grimm- és Hauff-mesék voltak,¹¹ Verne jellemei, a történelmi regények és az útleírások vonzották. Mire hétévesen iskolába ment, megtanult nyomtatott betűkkel írni-olvasni,¹² második-harmadik elemistaként verselni kezdett.¹³ Szeretett számolni, „egy számtanfelfadatot villámgyorsan – gyorsabban a többieknél – megoldani nagyobb sikerélmény volt, mint ma... egy jó vers.”¹⁴ Erősen érdeklődött a fizika, kémia iránt is: amikor „valaki apró tárgyakkal végzett valamilyen műveletet, mondjuk, szétszedett egy kis szerkezetet, hogy azt megmutassa nekem, [...] hirtelen zsongító gyengeség lepett meg, és azt kívántam, bárcsak sose érne véget ez a magyarázat.”¹⁵ A finom műveletek célszerűsége, az aprólékos kísérletezés vonzotta: „egész gyerekkoromat végigbarkácsoltam [...], a szonettírás is olyan, mint a barkácsolás: össze kell rakni valamit és a végén működnie kell, be kell indulnia. Sokszor képzelem úgy a szonettet, mint egy szerkezetet, néha úgy is, mint egy élőlényt, de a lényeg az, hogy úgy képzelem, hogyha

7 Markó Béla. Video-portré. [youtube.com/watch?v=3pn2hvAc9vM&t=1245s](https://www.youtube.com/watch?v=3pn2hvAc9vM&t=1245s)

8 D. Magyar Imre: „Igazából ifjúkori önmagunktól kérek bocsánatot”. *Kalligram*, 2018. 12. sz. 11. p.

9 Fekete Vince: „Mi csak postások vagyunk...” *Székelyföld*, 2013. 11. sz. 117. p.

10 Gyárfás L. Miklós: Kép a keretben. Markó Bélák [interjú a költővel és a Vörös Zászló azonos nevű újságírójával]. *Vörös Zászló*, 1980. dec. 31. 3. p.

11 Fekete Vince: i. m. 108. p.; Karácsonyi Zsolt: „Mintha versre gondolnék...” *Helikon*, 2016. szept. 10. 3. p.

12 Fekete Vince: i. m. uo.

13 Érdi Sándor: Szabófalvától San Franciscóig. *Pesti Hírlap*, 1993. márc. 31. 13. p.

14 Markó Béla: *Önéletrajz*, I. 3. jegyzet.

15 Markó Béla: Egy méhészlő levele (vendégpróza). *Jelenkor*, 1990. 12. sz. 985. p.

megírtam és kézbe veszem, akkor az beindul és működik, mint egy bogár, vagy mint egy kicsi gépecske.”¹⁶

Az iskolában osztályelső volt,¹⁷ nemsokára az önképzőkör elnöke,¹⁸ „jótanulóságom ellenére sokszor rebellis”¹⁹ mintadiák, kitartó szorgalmú, „talán nem stréber, de mostani mércém szerint túl ritkán szembe forduló”.²⁰ „Naiv és könyörtelen” kamaszként „nem bocsátottam meg barátaimnak az apró hazugságokat, tanáraimnak sem az ilyen-olyan gyarlóságokat. A mi generációnk a szovjet ifjúsági regények romantikáján nőtt fel, a *Timur és csapatát* olvastuk, az ilyen könyveknek semmi közük nem volt a proletárdiktatúra szörnyűségeihez.”²¹ Iskolájában a hatvanas évek második felében „a hosszú lidércnyomás alól szabaduló közélet lassan-lassan a gondolkodás rejtettebb zugait is kezdte átrendezni. Vagy legalábbis akkor azt hittük, hogy már megkezdődött az átrendezés. Illúziónak bizonyult mindez? Igen, de én, aki hatvannyolc augusztusában tizedik osztályt végeztem, vakációzó diák voltam, még nem tudhattam, hogy egész kamasz- és ifjúkoromat egy illúzió jegyében fogom eltölteni. A kiábrándulás – s persze, az irodalomban például, a megújító csömör – az utánunk jövőknek jutott. Minket is elért ez a csalódás, de jóval később [...] sokan remélhetőleg megerősödünk tőle, másokat viszont kettéroppantott.”²²

Miközben nemzedékével együtt megérintette a beatkorszak, a párizsi diáklázadások távoli szele, Csehszlovákia megszállása, irodalmi érdeklődését az iskola „kedvező irodalmi légköre” formálta. Arany és Petőfi után Adyt olvasott, a családi mindennapoknak része volt a városi könyvtár látogatása,²³ ahol a Magyarországon megjelent világirodalom elérhető volt a kortárs magyar írók kivételével.²⁴ A gimnáziumban József Attila és Váci Mihály, Nagy László, Lászlóffy Aladár, Szilágyi

16 Fekete Vince: i. m. 111. p.

17 Uo. 109.

18 Borcsa János: Magvetők. Önéletrajzi töprengések 3. *Székelly Hírmondó*, 2014. okt. 6. 9. p.

19 Markó Béla: A visszaszerzett múlt. In Incze László: *A rendtartó székelly város*. Kolozsvár, 2012, Polis Könyvkiadó, 205. p.

20 Markó Béla: *Egy nemzedék önmagáról*. I. 5. jegyzet.

21 Kocsis Francisko: Markó Béla: Azt mondanám, toleranciára vagyunk predestinálva. *Várad*, 2017. I. sz. 80. p.

22 Markó Béla – Kántor Lajos: Zárt formában meglelt szabadság. Beszélgetés. *Jelenkor*, 1988. 9. sz. 826. p.

23 Fekete Vince: i. m. 107. p.

24 Kocsis Francisko: i. m. 81. p.

Domokos, Hervay Gizella, Csiki László, Páskándi Géza és Farkas Árpád, Király László, Magyar Lajos, Czegő Zoltán verseit olvasták.²⁵ Szilágyi lírája a „legfőbb bizonyítékom arra, hogy az igazán jó vers nem csupán intuíción, hanem ugyanolyan mértékben intelligencián is múlik.”²⁶ A budapesti *Első ének* versantológiát (1968) és *A Szent Tűzözön regéit*, Juhász Ferenc kötetét (1969) Kiss Lázár magyartanárától kapta ajándékba,²⁷ aki az iskola 80–100 példányban stencilezett *Ébredés* című lapjának ösztönzője volt.²⁸ „Tizenöt-tizenhat éves koromban már lapszerkesztő lehettem: miközben a »felnőtt« kultúrában egymás után alakultak az új intézmények, nálunk is iskolai folyóirat alakult, ennek voltam a diákmindenese.”²⁹ A történelmet Incze Lászlótól tanulta, aki „azt a nemzedékek óta tartó paródiát is feledtetni tudta, hogy magyar anyanyelvű tanár és magyar anyanyelvű diák román nyelven értekezik egymással, román nyelvű tankönyv alapján, saját országa történelméről.”³⁰

EGYETEM

Első rímes próbálkozásai az *Ébredés* című iskolai folyóiratban és gyermeklapokban, majd a brassói *Új Időben* láttak napvilágot. XI. osztályos korától az *Ifjúmunkás*, a *Brassói Lapok*, a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör* már lázadó zsengeit közölte, az *Igaz Szóban* először 1969-ben jelent meg. Noha kezdettől irodalmi pályára készült, felmerült, hogy villamosmérnök lesz, és csak a XI. osztály elején dőlt el, hogy érettségi után nem reál vagy műszaki pályát, hanem műegyetem helyett a bölcsészkart választja.³¹ 1970 őszén a kolozsvári egyetem magyar–francia szakos hallgatója lett. A városban otthonról ismerős urbanitás várta, az egyetemen lelkes nemzedéktársak, a szerkesztőségekben szolidáris segítőkészség, a magyarországi folyóiratokban Pilinszky János, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes költeményei.³² A nevezetes Gaál Gábor Körben, melynek fellendülése 1971–73 közti elnöksége idejére esett,

25 Markó Béla – Kántor Lajos: i. m. uo.

26 Kocsis Francisko: i. m. 83. p.

27 Uo. 81. p.

28 Fekete Vince: i. m. 114–115. p.

29 Markó Béla – Kántor Lajos: i. m. 825. p.

30 Markó Béla: *A visszaszerzett múlt...* 205. p.

31 Fekete Vince: i. m. 112., 116. p., Koch Mária: Az alkotó műhelyében. *Vörös Zászló*, 1976. okt. 23. 3. p.

32 Kocsis Francisko: i. m. 81. p.

„szervezést, vezetést tanultam”.³³ A más karok hallgatóságától is nagy számban látogatott, otthonos, ám olykor „tüskével bélelt fészekben”³⁴ gyűlt össze a fiatal írók *Varázslataink*-antológiájának (1974) anyaga. Sokfelé megjelentek a versei, megszólalt a lapok vitáiban, jegyzeteket, világirodalmi és „romániai magyar”, nemzedéki kritikákat írt az *Utunkban*, az *Igaz Szóban* és a *Korunkban*, 1972-ben az *Ifjúmunkás* hetilap különdíját kapta. Amikor a hatvanas évek második felének liberálisabb közhangulata, a magát nyugatbarátnak mutató rezsim nemzetikommunista irányba fordult, Kolozsváron pezsgett még az irodalmi élet. „Teljesnek tűnt még az intézményes kultúra, nem az onnan való kivonulás, hanem az integrálódás, a belülről való változtatás és átrendezés lehetett a cél. Íme, egy újabb illúzió. Nem véletlen, hogy mellettünk csak tengett-lengett az Echinox, és mi a »felnőtt« lapokban közölggettünk.” Csak az esszéíró Ágoston Vilmos és társai észlelték, hogy elérkezett az ideje az új kommunikációra való kényszerű felkészülésnek; nemsokára Szócs Gézáék láttak hozzá a „hasznavehetetlen eszményrendszer szétrombolásának.”³⁵ Nemzedékük 1968-ban „majdnem kilépett a világba, majdnem felszabadult, majdnem részese lett a megváltásnak, de később mindez illúziónak bizonyult. Hiába lépték át később egyesek a határt, mert már bennük volt a semmi.”³⁶

1972-ben a kolozsvári *Dolgozó Nő* színes képesújságnál, 1973-ban az *Igaz Szónál* volt nyári gyakornok. Megnősült, majd 1974-ben, utolsó éves korában (négyéves volt az egyetemi képzés) megjelent első kötete, *A szavak városában*, amely elnyerte a Marosvásárhelyi Íróársaság díját, s amelyet az évtizedek során mintegy félszáz verseskönyve követett tucatnyi esszékötettel. A frissen végzett irodalmárok valamennyien szerkesztőségekbe akartak kerülni, ahol némi védettséget élveztek és több idejük jutott az írásra. Úgy látszott, hogy Markó a *Napsugár* gyermeklap vagy az *Igaz Szó* munkatársa lesz, végül a „mámoros kolozsvári diákoskodás” éveit nehezen barátkozott meg az általános iskolai franciatanárság gondolatával.³⁷ Könnyebbség volt (mivel a

33 Vörös István: i. m. 63. p.

34 Az idő létrafokain [Szilágyi István]. In Balázs Imre József (szerk.): *Vissza a Forrásokhoz. Nemzedékvallató*. Kolozsvár, 2001. Polis Könyvkiadó, 100. p.

35 Markó Béla – Kántor Lajos: i. m. 827. p.

36 Markó Béla: *Kijárat a semmibe (Utószó)*. In Richard Wagner: *Köömülés Bécsben*. Budapest, 1990. Pont Kiadó, 139. p.

tanügyi rendszerben évfolyamelsőként maga választhatott), hogy nem a Regátba került „kihelyezéssel”. Családjával Marosvásárhelyre költözött, a „mindenki autóbuszával” onnan járt ki ősztől Marosszentannára, ahol „egy városiasodó falu belső életébe” is betekintést nyert,³⁸ közben fél évig Lippán katonáskodott.³⁹ Nem lévén életcélja a tanítás, Gálfalvi György, Székely János támogatásával két év múlva az *Igaz Szó* belső munkatársa lett.

IGAZ SZÓ

1976 derekától 1989 végéig működött a folyóirat irodalmi és művészeti szerkesztőjeként. „Örülök, hogy az *Igaz Szó*hoz kerültem, mert így talán lehetőségem nyílik a közvetlenebb, az élőbb kapcsolatra az irodalommal, és arra, hogy ne csak versekkel, hanem szerkesztői munkával is hatni tudjak az irodalomnak egy darabkájára. Persze lehet, hogy ez a ráhatás csak az én képzeletemben létezik.”⁴⁰ A szerkesztőségben Székely Jánostól módszerességet, igényességet, következetes irodalmi-filozófiai gondolkodást tanult,⁴¹ a „radikális” Gálfalvi Györggyel, akivel életre szóló barátságot kötött,⁴² irodalmi köröket, *Igaz Szó*-rendezvényeket, versenyeket, találkozókat és lapterjesztő körutakat szervezett. Sziszifuszi munkájukat annak tudatában folytatták, hogy nem elég fenntartani az irodalmi-intézményi kereteket az áldozatvállalás ideológiájával, mert a magyar értelmiség, tanárok, diákok számára „mi jelentjük az egyik lehetséges centrumot, ahonnan nem siránkozást, hanem biztatást várnak.”⁴³ Igyekezett „teret, folyamatosságot biztosítani a fiataloknak”; szerkesztőként „kezdettől fogva majdnem olyan fontos volt számomra az intézményépítés, a közös műhelymunka, mint az írás.”⁴⁴ Amellett, hogy talán leggyakrabban publikáló munkatársa volt a folyóiratnak, *Irodalom és iskola* című rovatában versmagyarázó esszéesorozatot közölt a magyar költészet klasszikusairól, részt vett a fiatal írók négy „évszak-melléklete” (1978) és az *Ötödik évszak* (1980)

37 Markó Béla – Kántor Lajos: i. m. 829. p.

38 Koch Mária: i. m.

39 Fekete Vince: i. m. 129. p.

40 Koch Mária: i. m.

41 Fekete Vince: i. m. 131–133. p.

42 Gáspár György: *Alattvalónak alkalmatlan*. Pályakép Gálfalvi Györgyről. Kolozsvár, 2018. Polis Könyvkiadó, 52. p.

43 Markó Béla – Kántor Lajos: i. m. 830. p.

44 Vörös István: i. m. 65. p.

szerkesztésében, a folyamat azonban megszakadt, amikor a cenzúra felismerte, hogy „a formabontás nem formai kérdés, hanem társadalmi cselekvésformákat modellál”.⁴⁵

Állandó küzdelmet azokkal kényszerült folytatni, akik „rá akarnak venni, hogy másítsam meg a véleményemet. [...] Nincsen szükség különvéleményre. Így mondják. Eddig jó voltam nekik, most már nem. [...] Nem így képzeltük valamikor. Nem ilyen kiútról álmodoztunk.”⁴⁶ Az állambiztonság által szigorúan ellenőrzött mindennapokban „évről évre, hónapról hónapra ritkult körülöttünk a levegő, rosszkedvű emberek tébláboltak a hatalmi szóval megcsonkított »irodalmi életben«, amit az irodalomhoz hasonlóan manipulált a hatalom. „Módszeresen lerombolták azt az egészséges értékrendet, ami nélkül írónak létezni nagyon nehéz. Ha sok hercehurca után meg is jelent egy-egy jelentősebb könyv, írni már nem lehetett róla, vagy ha igen, akkor sem szabadott megdicsérni.”⁴⁷ Az életben, az irodalomban és a szerkesztőségben „Nehéz volt meg nem tenni rossz dolgokat, és ugyancsak nehéz volt megtenni jó dolgokat. Így éltünk.”⁴⁸ A mind sötétebb nyolcvanas évekre Egyed Péter olyan korszakként tekintett vissza, mint amelyik „az erdélyi szellemiség számára előrevetítette egy visszavonhatatlan pusztulás képét. [...] kialakult egy olyan – filozófusokból, esszé- és prózaírókból, valamint költőkből álló – gárda, amely mindenkit rendkívül nagy reményekre jogosított fel. [...] Olyan szellemi alakzatot képezett ez a csoport, amelyben én irodalmunk jövőjét láttam, de sajnos, a baráti közösség szétszóródott, individuumokra szakadt. Pedig az erdélyi magyar irodalom jövőjét annál is inkább ez a nemzedék jelenthette volna, mivel feltűnését a romániai magyar írók középnemzedékének erőteljes kivándorlása előzte meg, és a 2. világháború után feltűnt írókból a felénél is kevesebb maradt otthon. Az erdélyi magyar irodalom fájának törzse nagyon elvékonyodott.”⁴⁹ Markó mégis úgy vélte, „a legkeservebb kényszerek közepette is meg lehet találni az ellenállás útjait-mód-

45 Martos Gábor: „Kultúrává kell tenni a kultúrát, irodalommal az irodalmat”. Beszélgetés Markó Bélával. *Életünk*, 1991. 2. sz. 124. p.

46 Markó Béla: *Egy méhész levele...* 988. p.

47 Keresztury Tibor: Az ismeretlen elem. *Alföld*, 1990. 11. sz. 35. p.

48 Vörös István: i. m. 65. p.

49 Egyed Péter: Egy nemzedék nyomában. In uó: *Irodalmi rosta*. Kolozsvár, 2014. Polis Könyvkiadó, 121–122. p.

jait. Mindig van lehetőség az értelmes cselekvésre”,⁵⁰ még akkor is, ha a nyelv kisajátítása „legalább olyan fontos egy diktatúra számára, mint a vélemény- és mozgásszabadság korlátozása.”⁵¹ A maga „privát szabadságának illúzióját” kereste azzal is, hogy mivel számos versének megjelenését nem engedélyezték,⁵² átcsempészve sorra jelentek meg Magyarországon.⁵³ Ez a „szabadság”, a vers, mint „szellemi ajzó- és nyugtatószer” azonban nem mindenkinek lehetett túléléshez segítő orvosság, s az az erkölcsi kérdés sem volt megkerülhető, hogy lehet-e csak versben beszélni, amikor „üvölni, jajgatni, tiltakozni” kéne.⁵⁴

A nyolcvanas években mégis nagy lendülettel, örömmel és sokat dolgozott: harmadik verseskötete, a *Lepkecsontváz* (1980) után középiskolai tankönyvet írt a modern magyar irodalom történetéről (1981), később kiadta versmagyarozó műelemzéseit is (*Olvassuk együtt*, 1989, 1999), gyermekkönyve (*Szarka-telefon*, 1984) mellett megjelent *Az örök halasztás* (1982), majd a *Talanítás* (1984), a *Friss hó a könyvön* (1987), az *Égő évek* (1989) Romániában, és még abban az évben a *Mindenki autóbussa* Magyarországon.

LÁTÓ

„Mozdíthatatlannak látszó diktatúrában telt el az életem első fele, az ötvenes évek Romániájában voltam gyermek, a hatvanas években kamasz, majd a hetvenes és nyolcvanas években számos nemzedéktársamhoz hasonlóan reménykedő, lázongó, folyton szervezkedő fiatalember.”⁵⁵ 1989 őszén a már elhatározott „illegális szervezkedők” egyike, Ceaușescuék 1989. karácsonyi kivégzése után a Maros Megyei Forradalmi Tanács tagja; „volt egy mondatnyi pillanat az életünkben – 1989 decemberében és utána egy rövid ideig –, amikor azt gondoltuk, hogy eljött az a szabadság, amely mindenben ott van.”⁵⁶ Abban az időben egyre ritkábban, majd a kilencvenes évek közepétől egy évtizedig

50 Vörös István: i. m. 65. p.

51 Markó Béla: Ki beszél még transzilvánul? Erdélyiség a rendszerváltás után. *Kortárs*, 2022. 7–8. sz. 27. p.

52 Nagy József: Markó Béla: „A politika egy esély volt az élettől, és életem vele”. www.24.hu, 2020. aug. 29. p.

53 Csapody Miklós: Távolsgái szonettjázat. *Korunk*, 2023. 5. sz. 113. p.

54 Keresztury Tibor: i. m. 39. p.

55 Markó Béla: Magyar félhomály. *Mozgó Világ*, 2022. 4. sz. 11. p.

56 Vig Emese: Markó Béla: nem lezárt az elmúlt harminc év, a szabadságra újból meg újból rá kell kérdezni. www.transindex.hu, 2020. szept. 21. p.

egyáltalán nem írt verset.⁵⁷ Abban, hogy az a bizonyos pillanat egyenes úton vezetett oda, hogy a harmincnyolc éves, jőnevű költő, szerkesztő politikai pályára lépett, a véletlen is szerepet játszott. Nem akart szenátor lenni, végül mégis elfogadta a marosvásárhelyi lista második helyét. Azután, hogy a listavezető Kincses Előd jelöltségét manipulált óvás után megsemmisítették, így került az első, biztos bejutó helyre. 1989 karácsonya után immár szenátorként az *Igaz Szó* utóda, a *Látó* főszerkesztőjének is megválasztották: „Új lap, új élet. Majd a politika. Le Bukarestbe! Föl, föl, nem tudni, meddig és hova. Megint egy hosszú, felejthetetlen élet, sok jóval, rosszal. Mindennel. Stallum, státusz, stigma.”⁵⁸ Az új folyóirat Batsányi Jánosnak 1791-ben a felvilágosodás áradóan felszabadult optimizmusát sugárzó költeményét idézve kapta a címét „a romániai változásokra”: „Vidulj, gyászos elme! megújul a világ, / S előbb, mint e század végső pontjára hág.” Az *Igaz Szó* utolsó számát 1989. december 22-én állították össze: „Az első két ív politikai vezércikkekből, Ceașescuhoz szóló versikékből és politikai publicisztikákból állott. Ezeket gyorsan ki kellett dobni. A lap első harminckét oldala tehát már a megújulás jegyében fogant, a többi a régi számban is benne lett volna...”⁵⁹ A *Látó* első számával Markó köszöntött be: „Remélhetőleg nem kell többé a lelkiismeret patikamérlegén méricskél-ni a gyávaságot és a bátorságot, s fogcsikorgató szégyenérzettel vetni számot nap mint nap azzal, hogy a pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezeve. Remélhetőleg nem kell többé összekeverni az ocsút a búzával, és verejtékes munkával alig-alig emészthető kenyeret sütni belőle. Remélhetőleg nem kell többé bekormozott arcú vénasszonyokká rútitani legszebb szavainkat, hogy illetéktelen kezek meg ne illessék őket, s hogy megmaradjanak a jövőnek: a mának. [...] Olyanok voltunk, mint egy lehalkított rádiókészülék, elfüggönyözött ablakok mögött, csupa zörej, csupa sípolás, csupa hörgés, csupa tenyérrel betapasztott száj. De: a legszörnyűbb években is született itt nagyon jó irodalom, nem is kevés.”⁶⁰ Szerkesztői törekvéseit úgy foglalta össze, hogy a

57 Darvasi László: Diktatúra és szonett. Beszélgetés Markó Béla költővel. *Magyar Napló*, 1990. 9. sz. 3. p.

58 Markó Béla: *Önéletrajz*, I. 3. jegyzet.

59 Darvasi László: i. m.

60 Markó Béla: Tisztelt Olvasó! *Igaz Szó*, 1989. 10. sz. 107–108. p.

folyóirat nem követhet irányzatokat.⁶¹ Nem lehet például kizárólag avantgárd vagy népi, mert ezzel kizárná az íróársadalom tetemes részét, mindamelllett „intellektuálisabb, gondolatibb irodalmat kell bemutatnia. Több lehetőséget kell például adni az igényes esszének...”⁶² A *Látó*ban a teljes magyar irodalom értékrendjének kell érvényesülnie, amely leginkább megszenvedte a cenzúrát.⁶³ Az első évekből „folyamatos frusztráltságra emlékszem. [...] Egy idő után már csak bitoroltam a főszerkesztői címet. Azért vittem tovább a tisztséget, mert a lapot minden eszközzel, nehéz munkával meg kellett védeni.”⁶⁴ A folyóiratot 2005-ig, ténylegesen csak az első években irányította, később a tisztségeivel járó lehetőségekkel jobbára az anyagi háttérrel igyekezett biztosítani.⁶⁵ „Erre szolgált a kollégáimnak, nekem pedig arra, hogy fenntartsam magamban azt a téves képzetet, hogy író is vagyok, meg főszerkesztő is.”⁶⁶ Ebben az öt évben szenátori munkája mellett rászakadtak a frissen létrejött Romániai Magyar PEN Club titkári teendői is (1996-ig a Marosvásárhelyi Írói Egyesület titkára, 2000-ig a Nemzetközi PEN Club Romániai Magyar Csoportjának főtítkára volt). Kezdetől tudta, hogy az írói függetlenség és az önként vállalt politikusi fejelem hosszú távon nem összeegyeztethető; „író, szerkesztő vagyok, ezt a hivatásomat nem is kívánom feladni. A kényszerű pályamódosítás feladatvállalás. [...] azért vállaltam, mert szükség van rám, tehát szívvel-lélekkel végzem majd a szenátori munkámat, ha tényleg arra kerül a sor. Igazi politikusaink alig voltak, meg kell tanulnunk politizálni. Úgy cselekszem, hogy haszna legyen a munkámnak.”⁶⁷

STALLUM, STÁTUSZ, STIGMA

Átmenetinek tervezett kitérője kezdetén a Maros megyei RMDSZ megalakításának kezdeményezőjeként a megyei szervezet alelnöke lett, majd 2012-ig hat törvényhozási cikluson keresztül Maros megyei szenátor. Először csak két évre (egy mandátumra) vállalta, mivel úgy

61 Keresztury Tibor: i. m. 42.; Kisgyörgy Réka: Irodalom és állami szubvenció. *Romániai Magyar Szó*, 1991. nov. 16–17. 3. p.

62 Darvasi László: i. m.

63 Kisgyörgy Réka: i. m., Keresztury Tibor: i. m. 42. p.

64 Kaáli Nagy Botond: Negyedszázad *Látója*. *Népújság*, 2014. dec. 16. 5. p.

65 Kisgyörgy Réka: i. m.; Pávai Zoltán: Amit vállaltál, folytatni kell. *Békés Megyei Hírlap*, 1991. dec. 24–26. 7. p.

66 Kőrössi P. József: Visszatérés az irodalomhoz. *Erdélyi Riport*, 2010. okt. 15. 22. p.

67 Bodolai Gyöngyi: Kényszerpályán, de szívvel-lélekkel. *Népújság*, 1999. máj. 22. 3. p.

gondolta, hamarosan felszínre kerülnek az RMDSZ körül csoportosuló alkalmas emberek, és „ha végre helyreáll a rend, s az értelmiség politikára hajlamos része átveszi tőlünk a közéleti szerepeket, akkor újra lehet verset írni.”⁶⁸ A két évből huszonhat lett, nem is „csak” a politika élvonalában, hanem a csúcsein. 1992-ig a szenátus művelődési és oktatási, 1996-ig a külügyi bizottságának, az Interparlamentáris Unió romániai küldöttségének tagjaként, 1991–92-ben az RMDSZ szenátusi frakciójának elnökeként működött. 1993-ban az RMDSZ szövetségi elnökének választották meg (később még négyszer, 2011-ben nem vállalt több mandátumot), 1996-tól hat éven át ismét a külügyi bizottság tagja. 1999-ben elvált, 2000-ben újra megnősült. Amikor az RMDSZ először lépett koalícióra, 2004-től három évig államminiszterként a művelődést-oktatást, Románia EU-integrációját felügyelő miniszterelnök-helyettes lemondásáig, 2009–12-ben, a kormányzásban való második részvétel idején a művelődést, az oktatást és a kisebbségi ügyeket felügyelő általános miniszterelnök-helyettes. 2012-től már csak a szenátus oktatási bizottságának tagjaként működött, ekkoriban döntötte el, hogy fokozatosan, de végleg távozik a politikából; „A sorsunkat magunk választjuk.”⁶⁹ Az RMDSZ Kós Károly Akadémia Alapítványának 2010, a Romániai Írószövetség Marosvásárhelyi Fiókjának 2013 óta elnöke. Visszavonulása óta családjával Marosszentkirályon él, ahol szemlélődve, tevékenyen, teljesítménnyel méri az idő múlását.

Az RMDSZ egységét erős kézzel óvó, magától értetődően sokszor és sokfelől támadott (kevésbé természetes módon megrágalmazott, megfenyegetett, feljelentett, olykor szidalmazva gyalázott) politikust 1989 decemberéig „sajátos hangú, öntörvényű világot teremtő költőként, esszéíróként, szerkesztőként” ismerték.⁷⁰ Sokan és méltán nevezték „az erdélyi magyar kultúra és közélet kiemelkedő egyéniségének”. Már 1992-ben „az erdélyi magyarság közismert, kiegyensúlyozott, rugalmas gondolkodású egyénisége”, „az erdélyi magyar politikai élet vezéralakja”.⁷¹ „Erős akarátú, konok munkabírású” vezető,⁷² a szövetség „egyik

68 Darvasi László: i. m.

69 Tamás Dénes: „Teljesítménnyel mérem az idő múlását”. *Helikon*, 2021. aug. 25. 4. p.

70 Barabás László: Merre, RMDSZ? Merre? A „különlétek együttléte”. *Erdélyi Figyelő*, 1992. 1. sz. 3. p.

71 Koncz Tamás: Beengedni szelet, tücsköket. *Új Könyvpiac*, 2015. 9. sz. 10. p.

72 *A lábujjhegyre állt ország. Markó Bélával beszélget Agoston Hugó (2005. április–október)*. Csíkszereda, 2006, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 5. p.

legnépszerűbb előjárója”.⁷³ Más vélemény szerint nem csupán „a legbefolyásosabb romániai magyar”⁷⁴ aki két évtizeden át meghatározta az erdélyi magyarság politikáját,⁷⁵ hanem „a Kárpát-medence legnagyobb formátumú magyar politikai vezetője” is.⁷⁶ Az elmúlt huszonöt év „legsikeresebb magyar politikusa”,⁷⁷ „nagy költő, nagy politikus és nagy publicista”,⁷⁸ „csodagyerek”,⁷⁹ ráadásul „legelegánsabb közéleti személyisége” a 2004-es bukaresti VIP Magazin szerint. „Szó sincs arról, hogy ne tudnám fölmérni a magam képességeit és korlátait, még akkor is, ha valamennyire szubjektíven ítélem meg ezeket. Tudom, hogy milyen tulajdonságok alapján tartottak mások alkalmasnak arra, hogy ilyen szerepet vállaljak: egyfajta higgadtság, józanság, döntéshelyzetekben egy nagyon is kívánatos tárgyilagosság, nyugalom, viszonylag épen megőrzött ítélőképesség. Ezzel szemben viszont valószínűleg hiányzik belőlem a nagyon gyors reagálóképesség, a nagyon gyors reflexú és dinamikus politikusok jó néhány tulajdonsága.”⁸⁰

Miután a „merev, besavanyodott szoboravató” kilépett a politikából, fanyar székely humora is visszatért.⁸¹ Vallomása szerint fontos számára saját személyisége: „Nem nagyon tudom alárendelni magamat másoknak, rendkívül erős bennem az önmegvalósítási meg önkifejezési szándék. Egyfajta exhibicionizmus [...] alkotás által, művek által hosszabbítsd meg magadat, az életedet nyisd ki, azt, aki biológiailag vagy, mert ez egy bezártság.”⁸² Kedvenc színe a fűzöld és az égszínkék, kedves festői: Csontváry és Dalí, költői: Arany, Ady és József Attila, de említi Csokonait, Juhász Ferencet is.⁸³ A történelem nagyjai közül Szent Istvánt, Bethlen Gábort, Széchenyit, Deák Ferencet és Jézust

73 Ábrám Zoltán: A tét az egész térség számára nagy. Beszélgetés Markó Béla költő-szenátorral az ellenzék és az RMDSZ esélyeiről. *Kapu*, 1992. 9. sz. 4. p.

74 Kelemen Attila Armin: Home Jogok. Proteszt-verzió 20-asoknak. Markó Béla. *A Hét*, 2004. júl. 22. 3. p.

75 Nagy József: *Markó Béla...* 1. 52. jegyzet.

76 Ágoston Hugó: Betű- és számvetés között. *Új Magyar Szó*, 2011. szept. 9–11. 13. p.

77 Majtényi László ellenzéki államfőjelölt 2017-ben. Barát József: A tüntetőknek... A tüntetőknek nincs programjuk. *168 óra*, 2017. febr. 23. 34–37. p.

78 Lengyel László: A nap árnyéka. Nagy politikus, nagy költő és nagy publicista. Markó Béla hetvenéves. *Népszava*, 2021. szept. 15. 7. p.

79 Vári György: Csodagyerek, túl a hatvanon. *Népszabadság*, 2015. máj. 16. 11. p.

80 Tompa Gábor: Ellenzék és erkölcs. *A Hét*, 1990. jún. 13. 1. p.

81 Nagy József: *Markó Béla: Nem voltam hajlandó alárendelni az RMDSZ-t még Orbán Viktornak sem.* www.24.hu, 2020. aug. 27. (Utolsó letöltés: 2024. 04. 15.).

82 Fekete Vince: i. m. 94–95. p.

83 Uo. 88–89. p.

csodálja. A legfontosabb férfi tulajdonságnak az intelligenciát, az erőt és a lélekjelenlétet ítéli, erényei között elemzőképességét és következtettségét említi.⁸⁴ Nemcsak „széles körben elfogadott”, hanem Romániában és Magyarországon egyaránt népszerű, sőt celebként „sztárolt”, nemzetközileg elismert politikus volt.⁸⁵ Kétségtelen történelmi szerepét mélyen elhallgatják, fennen dicsőítik, olykor tárgyilagosan mérlegre teszik, mindenestre „sokat fogjuk méltatni, és talán arra jutunk, hogy nem annyira a gazdasági érdekcsoportok kiszolgálója volt, hanem inkább az, aki igába fogta és domesztikálta a padrékat.”⁸⁶ Úgy véli, ha a karizma azt jelenti, hogy „valakinek van meggyőző ereje, tehát a maga meggyőződését tudja közvetíteni másoknak, és el is tudja fogadtatni”, akkor „karizmatikus politikus voltam. Irodalomban nem tudom.”⁸⁷

Akasha II., 2., 2020
(110 x 100 cm, akril, vászon)

84 Markó Béla: „hiszem, hogy tele van a mindenség üzenetekkel”. www.transindex.hu, 2007. máj. 9.; *Uő: A lábujjhegyre állt ország...* 298–299. p.

85 Lukács [Csaba]: Markó, a celeb. Beszélgetőkönyv az erdélyi politikussal [Kőrössi P. József: A magyar kártya]. *Magyar Nemzet*, 2013. okt. 26. 35. p.

86 Kelemen Attila Ármin: i. m.

87 Fekete Vince: i. m. 97. p.